

PENERIMAAN DAN PENYELARASAN FATWA MUZAKARAH JAWATANKUASA FATWA MAJLIS KEBANGSAAN BAGI HAL EHWAL UGAMA ISLAM MALAYSIA OLEH NEGERI-NEGERI

Mohd Nasran Mohamad¹

Zulfaqar Mamat²

ABSTRACT

The question of acceptance by the states for fatwa issued by the Discourse Of The National Council of Fatwa Committee Pertaining Islamic Religious Affairs (MJFK) is often raised in the press. Fatwa difference between the two bodies are often hotly discussed issue. The goal of this study was to examine the views of those who directly involved in the discussions and production process at the MJFK level or at the state level about the acceptance and coordination of MJFK fatwa by the states. This study is qualitative study used face to face interviews and the method of this interviews is semi-structured interview. Eleven participants in the study (PK) samples who are chosen as purposive sampling from the members of the MJFK and Mufti Department of the States. The study found that fatwa issued by MJFK are referred by the states, mostly are accepted but there are some issues that are not accepted due to the power of the state to accept or reject the fatwa of MJFK according to its priority. In addition, there are also

---

¹ Profesor Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM)

² Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM)

differences due to *ijtihad* factors among the members, the differences in the existing policies in the state and administrative problems in the Mufti Department of the States. Several efforts have been drafted by the Department of Islamic Development Malaysia (JAKIM) as the secretariat of MJFK and Mufti Department of the States to improve the coordination about fatwa as well as to improve the management system, increase the numbers of meetings, upgrade the officers knowledge and skills and broaden understanding of fatwa among the members and society.

Keywords: Fatwa, standardisation of fatwa, ijtihad, MJFK

ABSTRAK

Persoalan mengenai penerimaan negeri-negeri terhadap fatwa yang dikeluarkan Muzakarah Jawatankuasa Fatwa Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Ugama Islam Malaysia (MJFK) seringkali ditimbulkan dalam akhbar. Aspek perbezaan fatwa antara keduanya seringkali menjadi isu yang hangat dibincangkan. Matlamat kajian ini ialah untuk meneliti pandangan mereka-mereka yang terlibat secara langsung dalam proses perbincangan dan penghasilan fatwa di peringkat MJFK maupun di peringkat negeri mengenai penerimaan dan penyelarasan fatwa MJFK oleh negeri-negeri. Ia dijalankan secara kualitatif melibatkan kaedah temubual separa berstruktur (*semi structured interviews*) terhadap sebelas peserta kajian (PK) yang telah dipilih secara sampel bertujuan (*purposive sampling*) dari kalangan ahli-ahli MJFK dan Jabatan Mufti Negeri-Negeri. Hasil kajian mendapati rujukan terhadap fatwa MJFK sememangnya dibuat oleh negeri-negeri, kebanyakannya diterima tetapi terdapat sesetengah isu yang tidak diterima disebabkan kuasa yang ada pada negeri untuk menerima atau menolak fatwa MJFK mengikut keperluannya. Selain itu, berlaku juga perbezaan disebabkan faktor *ijtihad* di kalangan ahli-ahli, perbezaan dalam dasar sedia ada di negeri dan masalah pentadbiran fatwa di negeri-negeri. Beberapa usaha telah dirangka oleh Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM) selaku urusetia MJFK bersama Jabatan Mufti untuk meningkatkan penyelarasan fatwa seperti menambahbaik sistem pengurusan fatwa, memperbanyakkan mesyuarat penyelarasan, meningkatkan

pengetahuan dan kemahiran pegawai-pegawai fatwa serta meluaskan kefahaman fatwa kepada ahli-ahli muzakarah dan masyarakat.

Kata Kunci: Fatwa, penyelarasan fatwa, ijtihad, MJFK

PENDAHULUAN

MJFK merupakan satu mesyuarat yang diadakan di kalangan ahli-ahli Jawatankuasa Fatwa Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Ugama Islam Malaysia (JFK) yang dibuat tanpa mendapat arahan Majlis Raja-Raja (<http://www.e-fatwa.gov.my/jawatankuasa-fatwa-majlis-kebangsaan-bagi-hal-ehwal-ugama-islam-malaysia>). Ia diwujudkan secara pentadbiran oleh Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM) untuk menangani masalah lambakan isu-isu fatwa yang perlu diselesaikan dengan kadar segera tanpa menunggu arahan Majlis Raja-Raja terlebih dahulu yang begitu jarang bersidang dan terikat dengan prosedur-prosedur yang lebih ketat.

Fatwa-fatwa yang dihasilkan melalui MJFK secara dasarnya tidak akan mengikat negeri-negeri yang menjadi anggota, tetapi pada kelazimannya ia akan dibawa dan dibincang oleh negeri-negeri melalui Jawatankuasa Fatwa Negeri-Negeri sebelum diterima atau diwartakan mengikut keperluan dan kepentingannya di negeri-negeri terbabit (<http://www.e-fatwa.gov.my/jawatankuasa-fatwa-majlis-kebangsaan-bagi-hal-ehwal-ugama-islam-malaysia>).

Kajian ini bermatlamat untuk meneliti pandangan ahli-ahli MJFK dan Jawatankuasa Fatwa Negeri-Negeri mengenai penerimaan fatwa MJFK di peringkat negeri-negeri sama ada ia diterima atau sebaliknya. Selain itu, kajian ini juga akan melihat pandangan mereka mengenai penyelarasan fatwa antara MJFK dan negeri-negeri serta usaha-usaha yang boleh dilakukan dalam memastikan fatwa-fatwa di Malaysia selaras dan tidak begitu berbeza antara satu sama lain.

METODOLOGI KAJIAN

Kajian ini berbentuk kualitatif yang merujuk kepada metod kajian yang menggunakan data selain daripada angka atau bilangan, sebaliknya ia menggunakan fakta, maklumat, ulasan, pernyataan, maksud, konsep, ciri-ciri, simbol, persepsi dan seumpamanya (Idris Awang, 2001).

Kajian ini dilakukan menggunakan kaedah temubual separa berstruktur (*semi structured interviews*) yang mana soalan yang dikemukakan kepada Peserta Kajian (PK) disusun dan ditentukan tetapi PK diberi kelonggaran semasa memberi jawapan dan ia boleh dikembangkan mengikut budi bicara penemubual dan PK (Othman Lebar, 2007). Temubual ini akan dilakukan terhadap sebelas orang PK yang dipilih secara sampel bertujuan (*purposive sampling*) daripada kalangan ahli-ahli Muzakarah Jawatankuasa Fatwa Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Ugama Islam Malaysia dan para mufti atau ahli-ahli jawatankuasa fatwa di beberapa negeri yang terpilih yang mempunyai kaitan secara langsung dengan pengurusan fatwa di Malaysia.

Data-data yang telah diperolehi melalui proses temubual tersebut akan dianalisis menggunakan pendekatan berikut;

- i. Data-data temubual akan dibuat transkripsi dalam masa terdekat iaitu ditaip dengan lengkap sejurus selepas temubual supaya memudahkan proses menganalisis.
- ii. Data-data tersebut kemudiannya dianalisis secara manual melibatkan proses pengkategorian data, pengekodan data mengikut tema dan sub tema tertentu yang dibina oleh penulis.
- iii. Akhirnya satu analisis lengkap berserta dapatan kajian akan dikemukakan dalam bentuk laporan secara deskriptif.

ANALISIS KAJIAN

Analisis kajian ini melibatkan perkara-perkara berikut:

- i. Demografi Peserta Kajian.
- ii. Hubungan MJFK dengan Jabatan Mufti Negeri-Negeri.
- iii. Penerimaan atau Penolakan Fatwa-Fatwa MJFK di Peringkat Negeri.
- iv. Rujukan Terhadap Kertas Kerja Dan Keputusan MJFK.
- v. Penyelarasan Fatwa.

Demografi Peserta Kajian

Para peserta (PK) yang ditemubual dalam kajian melibatkan seramai tiga orang PK yang mewakili MJFK. Manakala seramai lapan orang PK telah dipilih mewakili Jabatan Mufti Negeri-Negeri iaitu negeri Selangor, Sarawak, Pahang, Perak, Terengganu, Pulau Pinang,

Wilayah Persekutuan dan Kelantan. PK dipilih bagi mewakili negeri masing-masing berdasarkan kepada persamaan isu fatwa yang wujud antara MJFK dengan Jawatankuasa Fatwa Negeri, di mana tiga negeri mewakili persamaan yang paling banyak, tiga negeri lagi yang paling sedikit persamaannya dengan fatwa MJFK dan dua negeri lagi yang berada di pertengahan antara kedua-duanya.

PK yang dipilih juga merupakan individu yang sangat penting dalam pengurusan fatwa di peringkat MJFK dan juga jawatankuasa fatwa di peringkat negeri. PK di peringkat pusat melibatkan Pengerusi MJFK, Setiausaha MJFK dan seorang ahli MJFK yang dilantik dengan persetujuan Majlis Raja-Raja. Manakala PK yang dipilih di peringkat negeri pula adalah terdiri dari S.S. Mufti di lima buah negeri, dua orang Timbalan Mufti dan seorang Setiausaha Jawatankuasa Fatwa Negeri. Mereka pada pandangan penulis adalah merupakan orang yang paling layak untuk menilai dan memberi penjelasan mengenai penerimaan fatwa MJFK dan penyelarasannya di Malaysia.

PK1 merupakan Pengerusi MJFK sejak 2005 sehingga sekarang. Beliau mendapat pendidikan tinggi bermula pada tahun 1964 di Al-Azhar Al-Shariff dan pada tahun 1984 beliau telah berjaya memperolehi Ijazah Doktor Falsafah dalam bidang Akidah dan Falsafah Islam. Selain tugasnya sebagai Pengerusi Jawatankuasa Fatwa Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Ugama Islam Malaysia, beliau juga mantan Pengarah Institut Pengurusan dan Penyelidikan Fatwa Sedunia (INFAD) USIM. Di samping dua tugas yang besar ini, beliau terus menabur khidmat di dalam beberapa jawatankuasa penting di peringkat kebangsaan dan antarabangsa.

PK2 pula merupakan Setiausaha MJFK mulai 2011 sehingga sekarang. Beliau juga merupakan Ketua Pengarah, Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM). Beliau mendapat pendidikan tinggi dalam bidang Pengajian Islam (Syariah) di UKM pada tahun 1982. Sebagai Ketua Pengarah JAKIM maka secara tidak langsung beliau juga merupakan Setiausaha kepada MJFK yang diurusetikan oleh JAKIM sebagai penyelaras di peringkat pusat.

PK3 adalah ahli MJFK yang dilantik oleh Majlis Raja-Raja. Beliau telah menganggotai MJFK sejak tahun 2002 lagi sehinggalah sekarang. Beliau merupakan tenaga pengajar di Universiti Malaya, berkelulusan Sarjana Syariah dari Universiti al-Azhar dan Doktor Falsafah dari Universiti Malaya. Bidang kepakaran beliau ialah berkaitan undang-

undang jenayah dan perundangan Islam serta muamalat Islam. Beliau aktif menulis jurnal dan membentangkannya dalam seminar di peringkat antarabangsa dan tempatan.

PK4 merupakan mantan Mufti Pulau Pinang, beliau telah berkhidmat sebagai Mufti selama lebih sepuluh tahun iaitu mulai 1997. Berkelulusan Ijazah Sarjana Muda Syariah di Nilam Puri dan Sarjana Syariah dari Universiti al-Azhar, Mesir. Sebelum memegang jawatan Mufti beliau pernah bertugas sebagai pensyarah di Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya dan pernah memegang jawatan Dekan Fakulti Syariah di universiti tersebut.

PK5 merupakan Mufti Negeri Selangor. Beliau telah berkhidmat sebagai Mufti telah lebih sepuluh tahun iaitu mulai Mac 1998. Mendapat pendidikan tinggi di Yayasan Islam Kelantan sebelum menyambung pengajian dalam bidang Syariah di Universiti al-Azhar, Mesir dan sempat mendapat Diploma Pendidikan daripada Universiti Ain al-Syams dalam Bahasa Arab. Sebelum bergelar Mufti beliau pernah bertugas sebagai pensyarah di UiTM, Shah Alam dan sebagai guru agama di beberapa sekolah sekitar Selangor.

PK6 pula ialah Mufti Negeri Pahang. Beliau telah mula menjawat jawatan Mufti Pahang mulai tahun 2006. Beliau mendapat pendidikan tinggi dalam bidang Syariah daripada Universiti al-Azhar, Mesir dan Sarjana Bimbingan dan Kaunseling dari UTM, Skudai, Johor. Beliau juga pernah mengikuti Diploma Pendidikan di UKM dan Diploma Undang-Undang dan Pentadbiran Kehakiman Islam di UIAM. Sebelum menjadi Mufti beliau pernah bekerja sebagai guru agama dan *qadhi* sekitar Pahang.

PK7 ialah mantan Mufti Negeri Terengganu, beliau mula memegang jawatan Mufti mulai April 2008 setelah lebih kurang setahun sebagai Timbalan Mufti Negeri Terengganu. Beliau mendapat pendidikan tinggi di UKM dalam bidang Dakwah dan Kepimpinan dan pada 1996 beliau melanjutkan pelajaran di peringkat Sarjana dalam bidang yang sama di UKM. Pada 2005 beliau memperolehi Doktor Falsafah dalam bidang Dakwah dan Pembangunan Insan dari UM. Sepanjang berkhidmat dalam pentadbiran agama Islam beliau telah menjawat beberapa jawatan antaranya sebagai Pegawai Tadbir Agama, Pegawai Penyelidik, Kadi, Imam Besar, Timbalan Mufti dan akhirnya sebagai Mufti.

PK8 ialah Mufti Negeri Sarawak. Beliau boleh dikatakan baharu saja menjadi Mufti iaitu mulai Mac 2010. Walaubagaimanapun sebelum itu beliau pernah terlibat dalam bidang fatwa sebagai Timbalan Mufti Negeri Sarawak pada 2007 hingga 2008. Beliau memperolehi Ijazah Sarjana Muda Usuluddin dari UM dan kemudiannya memperolehi Sarjana Pemikiran juga dari UM pada tahun 2004.

PK9 merupakan Timbalan Mufti Negeri Perak. Beliau mendapat pendidikan tinggi dalam bidang Usuluddin dari Universiti al-Azhar, Mesir dan pada tahun 2011 beliau telah mendapat ijazah Sarjana Usuluddin dari Universiti Malaya. Beliau juga pernah mengikuti kursus Metodologi Dakwah, Bahasa Arab dan Kefatwaan di Lujnah Ulya, Universiti al-Azhar pada tahun 2007. Sebelum menjadi Timbalan Mufti beliau sebenarnya telah lama berkhidmat di Jabatan Mufti Perak sebagai Pegawai *Istinbat* di Jabatan yang sama.

PK10 ialah Timbalan Mufti Wilayah Persekutuan. Beliau memperolehi kelulusan tertinggi dalam Sarjana Syariah dari Universiti Malaya. Sebelum memegang jawatan Timbalan Mufti WP mulai tahun 2011 beliau telah berkhidmat di banyak agensi kerajaan berkaitan agama seperti di Bahagian Dakwah JAKIM, Jabatan Pembangunan Persekutuan Kelantan (JPPK), Bahagian Pengurusan Masjid JAKIM dan Bahagian Kariah JAWI.

PK11 ialah Setiausaha Jemaah Ulama Negeri Kelantan. Beliau berkelulusan daripada Universiti Islam Madinah dalam bidang Syariah. Merupakan pegawai zakat di Majlis Ugama Islam Kelantan (MAIK), tetapi dalam masa yang sama dilantik sebagai setiausaha Jemaah Ulama Kelantan sejak tahun 2001 lagi. Sebelum bertugas di MAIK dan menjawat jawatan Setiausaha Jemaah Ulama beliau pernah bertugas guru di sekolah Yayasan Islam Kelantan, sekolah agama Kiblat dan sebagai pegawai dakwah MAIK.

Secara keseluruhannya, kesemua responden yang ditemubual merupakan mereka yang cukup berpengalaman dan mempunyai pengetahuan yang mendalam berkaitan fatwa dan pengurusan di Malaysia. Walaupun sebahagian mereka baru di lantik ke jawatan penting dalam hirarki kefatwaan, namun pada hakikatnya mereka telah lama terlibat sama ada secara langsung atau tidak langsung dalam menangani isu-isu berkaitan fatwa sama ada sebagai pegawai *istinbat*, setiausaha Majlis Agama Islam, ahli panel syariah dan sebagainya.

Hubungan MJFK Dengan Jawatankuasa Fatwa Negeri-Negeri

Aspek hubungan memainkan peranan penting dalam membentuk persefahaman dan kerjasama antara individu atau agensi yang berlainan. Hubungan baik yang terjalin antara agensi atau jabatan akan banyak membantu usaha-usaha penyelarasan. Wan Mohamad bin Sheikh Abdul Aziz (2011) menyatakan bahawa berdasarkan pengalaman JAKIM, DYMM Sultan/Raja-Raja Melayu setakat ini memberi kerjasama yang sangat baik dalam membantu Kerajaan Persekutuan khususnya JAKIM dalam menjalankan agenda penyelarasan sistem perundangan Islam di Malaysia (termasuk fatwa).

Penilaian Tahap Hubungan MJFK dan Jabatan Mufti Negeri-Negeri

Dalam konteks kajian ini, PK yang mewakili MJFK secara umumnya menyifatkan hubungan antara MJFK dan Jabatan Mufti Negeri adalah sangat baik dan sentiasa meningkat dari semasa ke semasa (PK1 & PK2). Walaubagaimanapun seorang PK berpendapat dalam beberapa keadaan seolah-olah tiada hubungan antara satu sama lain, di mana sesetengah isu yang telah dibincang di peringkat negeri tidak di bawa ke MJFK untuk diputuskan secara bersama. Dalam hal ini PK3 menyatakan:

Ana rasa dalam setengah-setengah hal macam tidak ada aaa ...hubungan, macam terputus hubungan,

Sementara itu, jika dilihat dari pandangan PK yang mewakili Jabatan Mufti Negeri-Negeri pula mereka juga melihat MJFK sebagai satu muzakarah peringkat awal yang dihadiri oleh semua mufti dan ahli-ahli yang dilantik (PK6). Ia merupakan satu majlis yang dapat membantu pihak negeri untuk membuat keputusan yang berkaitan hal ehwal agama (PK4), dan MJFK ini kalau mengikut pandangan Pejabat Mufti Negeri Sarawak memang mempunyai hubungan yang sangat rapat (PK8). PK9 juga memandang baik peranan MJFK ini dan kewujudan MJFK merupakan satu nikmat kepada negeri-negeri. Dalam maksud ini PK9 ada menyatakan:

Itu satu nikmat sebenarnya bagi kita sebab aa.... Malaysia ni sebenarnya tak besar, isu-isunya pun tak berapa sangat berasingan dari sudut konsep.

PK7 dan PK10 juga melihat tiada apa-apa masalah yang wujud dalam hubungan antara kedua-dua badan fatwa ini dan PK 11 juga menyifatkan hubungan antara keduanya amatlah baik.

Bentuk-bentuk Hubungan Dan Kerjasama

Dari segi bentuk hubungan antara MJFK dan Jabatan Mufti Negeri-Negeri pula nampaknya ia lebih kepada hubungan rasmi antara kedua-dua badan fatwa tersebut, di mana setiap Mufti yang dilantik di negeri-negeri adalah secara automatik menjadi ahli MJFK (PK2, PK9 & PK10) walaupun ia bukan ahli MKI (PK6).

Hubungan ini juga telah berjalan sejak sekian lama dan ia telah dimaklumi oleh kedua-dua belah pihak. Ini dinyatakan oleh PK1:

Selepas keputusan Muzakarah (MJFK) kita bawa ke Majlis Raja-Raja, Majlis Raja-Raja mengambil maklum perkenan dan sebagainya selepas itu kita sambung kepada negeri dan negeri bukan suatu perkara baru kepada mereka kerana mufti dah hadir.

Malahan ada negeri yang apabila menerima isu yang bersifat kebangsaan, mereka tidak akan membincangkannya di peringkat negeri tetapi terus dikemukakan untuk tindakan MJFK. PK4 menyebutkan:

Mana-mana isu yang dikemukakan kepada negeri tadi, jika isu ini terlibat ataupun bersifat kebangsaan, kita tak bincang, maksudnya pihak Pulau Pinang tidak akan bincang isu ini di peringkat negeri malah dikemukakan kepada pihak fatwa kebangsaanlah,

Pihak Jabatan Mufti Negeri juga akan merujuk kepada MJFK isu-isu fatwa yang dirasakan perlu (PK7), malahan keputusan MJFK yang telah diputuskan menjadi sandaran kepada Jabatan Mufti dalam membuat keputusan fatwa di peringkat negeri (PK8). Sekiranya diteliti kepada data daripada kajian penulis sebelum ini ternyata benar pihak kerajaan negeri melalui Jabatan Mufti Negeri telah merujuk banyak isu-isu fatwa yang dikeluarkan oleh MJFK, di mana daripada 149 fatwa dikeluarkan MJFK dari tahun 2000 hingga 2009 terdapat sebanyak 115 fatwa atau 77.18 peratus telah dirujuk oleh Jabatan Mufti Negeri-Negeri dan daripada jumlah tersebut sebanyak 47 fatwa atau 31.54 peratus telah diwartakan oleh negeri-negeri.

Selain itu, pihak Jabatan Mufti juga sentiasa memberi kerjasama dalam program yang diadakan oleh MJFK sama ada bersifat muzakarah, seminar dan sebagainya di mana mereka akan berusaha untuk mengahdirinya (PK8 & PK11). Dalam hal ini PK8 menyatakan:

kita akan sedaya upaya menghadiri Muzakarah yang diadakan di peringkat kebangsaan.

Hubungan ini juga berkonsepkan kerjasama strategik antara kedua-dua pihak di mana ia melibatkan penganjuran program secara bersama dan perkongsian maklumat atau data yang berkaitan hal ehwal kefatwaan (PK2 & PK9). Jalinan kerjasama juga dapat dilihat melalui respon yang baik terhadap apa-apa permintaan atau permohonan fatwa yang dikemukakan oleh negeri-negeri. Jabatan Mufti Negeri selaku pihak berkuasa fatwa di negeri juga nampaknya sentiasa memberi kerjasama dan bantuan dalam memenuhi setiap permintaan MJFK.

pihak JAKIM pun sentiasa memberi respon yang baik terhadap apa-apa permintaan yang pihak kami Majlis Agama Islam minta. (PK11) surat-surat yang kadang-kadang kita terima kita akan cuba bantu. (PK9)

Penerimaan atau Penolakan Fatwa-Fatwa MJFK di Peringkat Negeri

Analisis penulis terhadap dokumen-dokumen fatwa dari tahun 2000 hingga 2009 menunjukkan terdapat sebanyak 115 isu atau 77.18% yang telah di terima atau dibincang oleh negeri-negeri melalui Jawatankuasa Fatwa masing-masing, di mana daripada jumlah tersebut sebanyak 21 isu atau 18.26 peratus yang berbeza keputusan. Ia menunjukkan berlaku penerimaan pada kebanyakan isu fatwa yang dibincang dalam MJFK terutamanya isu-isu fatwa yang melibatkan persoalan akidah umat Islam (PK4, PK5, PK8, PK10 dan PK11). PK8 menyatakan:

Secara umumnya biasanya kami menerima apa yang diputuskan di peringkat kebangsaan.

PK10 pula menyatakan antara kriteria utama pemilihan isu yang dibawa MJFK adalah kertas kerja atau isu yang berkaitan akidah.

Kat sini Datuk (Mufti WP) lebih utamakan akidah la, dia lebih utamakan paper-paper gitula.

Sungguhpun begitu, dalam sesetengah isu terdapat juga penolakan terhadap fatwa MJFK, di mana keputusan yang dibuat atau diputuskan oleh MJFK tidak diikuti oleh Jawatankuasa Fatwa Negeri-Negeri. Sebagai contohnya, antara tahun 2000 hingga 2009 sebanyak 21 isu telah dikenalpasti berlaku perbezaan keputusan antara MJFK dan Jawatankuasa Fatwa Negeri-Negeri yang boleh dianggap penolakan fatwa MJFK oleh Negeri-Negeri. Hal ini diakui oleh PK2 selaku setiausaha MJFK:

memang terdapat keputusan MJFK yang tidak diterima untuk dijadikan fatwa di negeri-negeri.

Walaupun bagaimanapun, beberapa PK dari Jabatan Mufti Negeri-Negeri yang ditemui tidak melihat perkara tersebut sebagai menolak keputusan MJFK dalamerti kata sebenarnya, tetapi mereka berpandangan dengan kuasa yang diperuntukkan oleh Perlembagaan kepada negeri-negeri mengenai hal ehwal Islam mereka mempunyai pilihan sama ada memperaku fatwa tersebut atau tidak membincangkannya. Sekiranya wujud atau terdapat keperluan di negeri mereka barulah ia dibincangkan oleh Jawatankuasa Fatwa Negeri. PK7 menyebutkan;

Itu yang saya kata tadi atas keperluan tu lah, kita tak terima bukan kerana kita tak ... kita tak terima bukan kerana tak setuju (tapi) atas keperluan.

Tambahan pula dikatakan, perbezaan pandangan dalam isu-isu hukum ini merupakan perkara biasa, terutama dalam sesuatu isu baru yang memerlukan kepada keputusan fatwa di kalangan para alim ulama. Tiada siapa yang boleh mendakwa mereka betul atau orang lain salah dalam perkara ini kerana ia melibatkan mereka yang pakar dalam bidang masing-masing (PK1 & PK5). Selain itu, ia juga bukanlah penolakan secara total kerana perubahan-perubahan yang dibuat dalam sesuatu fatwa hanya untuk disesuaikan dengan keadaan di negeri masing-masing (PK8).

Perbezaan juga menurut mereka tidak berlaku dalam perkara teras tetapi lebih kepada isu-isu *furu'* dalam fiqh, muamalat dan sebagainya. PK11 menyatakan;

tetapi bila dia turun pada isu berkaitan dengan muamalat, fiqh dan sebagainya, kita kena melihat juga kepada ahli Jemaah Ulama yang di lantik oleh MAIK, yang mana ada di kalangan mereka ni yang mempunyai pendirian yang tersendiri... kan, dan juga mufti pun ada pendirian yang tersendiri, di mana mungkin di situ kita dapat lihat sedikit sebanyak ada perbezaan yang dibenarkan lah orang kata, fari'yyah bukan kata perbezaan yang usuliy.

Sebab-Sebab Penerimaan Fatwa MJFK

Walau apapun tafsiran Jabatan Mufti Negeri-Negeri mengenai penerimaan atau penolakan fatwa, apa yang nyata memang ada fatwa MJFK yang diterima dan ada fatwa MJFK yang ditolak atau tidak diterima oleh negeri-negeri. Antara sebab-sebab penerimaan yang dikenalpasti ialah isu yang dibincang di peringkat kebangsaan ada kaitan atau berlaku juga di negeri-negeri (PK4, PK7 & PK9). Ini disebut oleh PK9 sebagai sebab utama penerimaan negeri terhadap fatwa kebangsaan.

pertamanya... perkara itu berlaku dak di negeri Perak, sama dak.

Selain itu, peruntukan atau undang-undang sedia ada yang memberi kuasa kepada negeri untuk menerima atau menolak sesuatu fatwa. Oleh itu, ahli-ahli jawatankuasa fatwa negeri yang dilantik mempunyai hak untuk menerima, menimbang bahkan menolak keputusan peringkat pusat (PK2, PK3 & PK6).

Kesegeraan sesuatu isu untuk dibincangkan juga turut menjadi sebab penerimaan fatwa MJFK. Dalam hal ini PK8 menggambarkan sifat kesegeraan sebagaimana berikut:

kita melihat kalau perkara itu banyak ditanya oleh masyarakat ataupun ia memang satu permintaan bertulis daripada masyarakat dan kebetulan isu itu telahpun dibincangkan di peringkat kebangsaan maka kita akan masukkan tajuk itu dalam mesyuaratlah.

Antara sebab lain juga ialah penerimaan dikaitkan dengan isu-isu yang mudah dan jelas untuk difatwakan seperti isu berkaitan akidah umat Islam (PK3 & PK11). Dalam hal ini PK3 menyatakan:

... apa ni kita rasa dalam hal-hal tertentu yang tidak banyak complicatednya, maka fatwa-fatwa itu di terima, dapat di terima dengan baik di peringkat negeri macam ... apa ni penyebaran ajaran salah, macam Syiah yang di lihat boleh mengganggu ... Arqam .. itu tak ada negeri yang tolak.

Penerimaan fatwa MJFK juga berlaku apabila pihak negeri berpuas hati dengan hujah atau dalil yang digunakan oleh MJFK dalam fatwanya (PK9).

Sebab-sebab penolakan Fatwa MJFK

Sebab-sebab penolakan pada umumnya berkait rapat dengan kuasa Jawatankuasa Fatwa di setiap negeri yang mempunyai autoriti bagi memutuskan apa jua fatwa di peringkat negeri masing-masing (PK2). Hal ini turut diakui oleh PK6 yang menyatakan:

tapi sekiranya ia merupakan isu negeri di peringkat negeri... dia boleh ada pandangan-pandangan tertentu yang fatwa peringkat negeri yang berbeza dengan peringkat fatwa-fatwa negeri lain.

Kuasa yang ada pada negeri juga membolehkan mereka menanggukkan dulu perbincangan sesuatu fatwa yang telah diputuskan oleh MJFK sekiranya terdapat sebarang kekeliruan atau melibatkan isu-isu yang kontroversi di kalangan masyarakat. Dalam hal ini PK10 menyatakan:

tapi kalau isu tu ada pertentangan yang agak ... di kalangan ahli, tu kebanyakan negeri-negeri tawaqquf dulu.

Hal ini dapat dilihat dalam isu Hukum Bermabit Di Mina Bagi Jemaah Haji Yang Tidak Diperuntukkan Tempat di Mina di mana walaupun MJFK (Minit Mesyuarat MJFK, JAKIM kali ke 66. 2004) telah mengeluarkan fatwa bahawa Jemaah haji yang tidak diperuntukkan tempat untuk bermabit di Mina adalah digugurkan daripada melaksanakan kewajipan berkenaan dan tidak dikenakan apa-apa dam, ibadat haji mereka adalah sah dan tidak berdosa, tetapi Jawatankuasa Fatwa Negeri Perlis yang membincangkan kertas sama pada tahun 2005 telah menanggukkannya untuk mendapat penjelasan

lanjut daripada kerajaan Arab Saudi (Minit Mesyuarat Jawatankuasa Syariah Negeri Perlis Bil.2/ 2005).

Penolakan fatwa juga boleh berlaku disebabkan isu-isu yang tidak jelas dan memerlukan ijtihad dalam menentukan hukumnya. PK6 memberi komentar tentang perkara ini dengan katanya:

Ada perkara-perkara yang tak jelas dari segi syarak merujuk kepada ijtihadi... ijtihad... peringkat kebangsaan bagi pandangan kita la... dan hukum dia masih... ada pandangan-pandangan yang difikirkan tak menepati... mengikut pandangan jawatankuasa peringkat negeri banyak perkara yang tak menepati syarak... hukum syarak mereka boleh membuat keputusan (sendiri).

Dalam isu Skim ASN/ASB misalnya, fatwa terkini Jawatankuasa Fatwa Negeri Selangor pada tahun 2011 (Minit Mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri Selangor Bil. 2. 2011) telah menolak ijtihad yang digunakan oleh MJFK yang mengharuskan pelaburan dalam Skim ASN/ASB berasaskan *al-masalih al-daruriyyah* dan kepentingan orang Melayu Islam pada masa kini. Mereka lebih cenderung untuk berijtihad dan menyokong hujah yang menyatakan bahawa Skim ASN/ASB adalah tidak halal kerana pelaburannya yang masih tidak mematuhi syariah sepenuhnya.

Isu-isu yang kurang jelas ini juga pada kebiasaannya melibatkan isu-isu semasa yang mungkin memerlukan pendekatan secara keputusan, di mana ia melibatkan proses *istinbat* dan *tarjih* antara dalil-dalil syarak. Pendekatan berbeza yang digunakan akan menghasilkan keputusan yang berbeza. PK3 menyatakan:

tapi dalam hal yang kita lihat dalam hal-hal yang semasa yang mungkin memerlukan pendekatan secara keputusan, mungkin pendekatan itu agak berbeza, sebab itulah berlaku aa.. perbezaan di antara keputusan fatwa kebangsaan dengan keputusan negeri dari segi isbat, dari segi melihat dan cara bagaimana pendekatan itu perlu dilakukan.

Sebagai contohnya dalam isu program motivasi ESQ³, Jawatankuasa Fatwa Negeri Terengganu dalam fatwanya mengambil pendekatan berbeza pandangan dengan MJFK, di mana mereka ingin melihat perubahan menyeluruh dilakukan terlebih dahulu oleh ESQ sebelum ianya dibenarkan beroperasi, sedangkan fatwa MJFK membolehkan program motivasi ESQ dijalankan dengan syarat mendapat pengawasan sepenuhnya daripada Panel Syariah yang dilantik ESQ (PK7).

Penolakan juga berlaku apabila fatwa yang dihasilkan MJFK tidak memenuhi kriteria-kriteria tertentu yang dikehendaki oleh ahli-ahli Jawatankuasa Fatwa di negeri-negeri (PK4). Sebagai contohnya dalam isu Hukum Memberi Zakat Kepada Orang Bukan Islam Bagi Tujuan Dakwah, pihak MJFK pada tahun 2007 (Minit Mesyuarat MJFK, JAKIM kali ke 79. 2007) telah memutuskan bahawa pengagihan zakat perlu diberi keutamaan kepada umat Islam mengikut asnaf-asnaf yang telah ditetapkan. Walaubagaimanapun, pemerintah diharuskan memberi zakat kepada orang bukan Islam berdasarkan siasah dan keperluan secara hikmah bagi tujuan dakwah.

Manakala Jawatankuasa Fatwa Pulau Pinang pada tahun 2006 (Minit Mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Pulau Pinang Bil.4/2006) telah membincangkan isu Pengesahan Hukum Pengagihan Dana Zakat Kepada Golongan Bukan Islam, di mana antara keputusannya ialah sumber zakat tidak boleh diberikan kepada orang bukan Islam. Ini adalah berdasarkan kepada ketetapan yang telah diputuskan dalam Muzakarah “Penetapan Pengesahan Hukum Dan Dasar Agihan MAINPP” pada tahun 1998 yang menyatakan takrif muallaf ialah “seseorang yang memeluk Islam dan iman masih lemah, adalah diharap dengan melalui agihan pemberian ini boleh menguatkan imannya”. Takrifan tersebut merupakan kriteria yang dipersetujui di peringkat negeri yang masih yang dipegang oleh Jawatankuasa Fatwa Pulau Pinang, tambahan

---

³ ESQ merupakan satu program motivasi bercorak keagamaan untuk membangunkan sumber manusia melalui tiga potensi manusia iaitu emosi, kerohanian dan kecerdasan intelektual. Ia diasaskan oleh Dr. Ary Ginanjar Agustian dari Indonesia sejak Mei 2000. Di Malaysia ia dikendalikan oleh ESQ Leadership Centre Sdn. Bhd. Program motivasi tersebut telah mencetuskan kontroversi apabila ada pihak yang mendakwa terdapat unsur-unsur penyelewengan padanya sehingga Pejabat Mufti Wilayah Persekutuan pada 10 Jun 2010 telah mewartakan pengharaman program motivasi ESQ. Manakala MJFK pula pada 16 Jun 2010 mengeluarkan fatwa bahawa program motivasi ESQ boleh dilaksanakan dengan syarat mendapat pemantauan dari Panel Syariah yang dilantik. Ia kemudiannya mendapat reaksi yang pelbagai dari Jabatan Mufti yang lain.

pula Enakmen Pentadbiran Agama Islam Pulau Pinang secara jelas menyatakan pegangan kepada mazhab Syafi'iy lebih diutamakan berbanding mazhab-mazhab lain.

Selain faktor-faktor di atas, PK10 juga membangkitkan soal pengurusan fatwa di negeri-negeri yang menurut pandangan beliau turut menyumbang kepada penolakan fatwa MJFK atau dalam maksud yang lain ia tidak dibincang atau dijadikan agenda dalam mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri. Beliau menyatakan:

kita tengok mesyuarat yang dibuat di peringkat pusat tu boleh kata kerapla, kadang- tiap bulan, kadang-kadang 2 bulan sekali, tapi di peringkat negeri hanya 3 kali je setahun, jadi banyak keputusan yang dibuat tu tidak semua keseluruhannya dibawa ke dalam mesyuarat.

Rujukan Terhadap Kertas Kerja Dan Keputusan MJFK

Temubual juga dilakukan untuk mengenalpasti adakah kertas-kertas kerja dan keputusan fatwa MJFK yang diterima atau dibincang di peringkat Jawatankuasa Fatwa Negeri dirujuk sepenuhnya atau hanya sebagai bahan tambahan dalam mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri.

Kajian mendapati sememangnya kertas kerja yang disediakan di peringkat MJFK diterima sebagai rujukan utama dalam perbincangan di peringkat Jawatankuasa Fatwa Negeri (PK4, PK5, PK6 & PK11). Dalam hal ini PK4 menyatakan:

Aaa.. memang kita kalau isu yang dibincang di peringkat kebangsaan apabila kita bincang balik di peringkat negeri memang kertas kerja yang diputus di peringkat kebangsaan tadi ni dirujuk sepenuhnya.

Walaupun bagaimanapun, terdapat juga negeri yang tidak membentangi sepenuhnya kertas tersebut, tetapi ia dikepilkan dalam mesyuarat sebagai rujukan kepada para ahli (PK9) dan ada negeri yang melakukan pengubahsuaian kepada latarbelakang isu supaya sesuai dengan keadaan dan kes yang berlaku di negeri masing-masing (PK11).

Sementara dari segi keputusan atau sighth fatwa yang dicadangkan oleh MJFK pula, PK yang ditemubual ramai yang menyatakan keputusan atau sighth fatwa MJFK pada kebiasaannya diikuti lebih-lebih lagi jika berkaitan dengan ajaran sesat (PK4, PK5,

PK7, PK9 & PK10). Sementara PK8 pula menyatakan sighth fatwa yang dicadangkan oleh MJFK akan diteliti dan dibuat perbandingan oleh ahli Lembaga Fatwa Sarawak terlebih dahulu, kadang-kadang ada sedikit perubahan dilakukan untuk meraikan pandangan di peringkat negeri.

Terdapat sesetengah negeri yang menyatakan penerimaan keputusan fatwa yang dicadangkan MJFK bergantung sepenuhnya kepada Jawatankuasa Fatwa yang dilantik sama ada sedia menerima sighth MJFK sepenuhnya atau menerima sebahagian dengan melakukan perubahan dari segi sighth atau tidak menerima sepenuhnya (PK6 & PK11). Mengulas mengenai perkara ini PK11 menyatakan:

tetapi keputusan itu bergantung kepada perbincangan mesyuarat lah, ada yang kita terima sebagaimana muzakarah dan ada juga yang kita terima sebahagian dan kita ubah sighth dan ada juga yang kita buat kontra dengan muzakarah, mungkin berlaku macam tu... mungkin berlakulah terutama sekali kalau soal far^ciyah, muamalat, fiqh dan sebagainya.

Selain kertas kerja yang diterima dan dibincang dalam Jawatankuasa Fatwa Negeri, terdapat sebahagian kertas kerja dan keputusan MJFK yang tidak dibawa dalam mana-mana perbincangan di peringkat Jawatankuasa Fatwa Negeri-Negeri. Sejauhmana pula penerimaan negeri-negeri terhadap fatwa MJFK ini sekiranya menerima pertanyaan terhadap isu yang sama?

Temubual yang dijalankan mendapati sebenarnya pihak Jabatan Mufti Negeri-Negeri mengiktiraf kertas kerja dan keputusan fatwa yang telah dikeluarkan oleh MJFK tersebut. Ia kerap dijadikan rujukan dan panduan hukum (*irsyad*) sekiranya ia belum lagi dibincang dalam mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri. Apabila ada pertanyaan mengenai isu tersebut maka pihak Jabatan Mufti Negeri akan meminta orang ramai supaya merujuk terus kepada fatwa MJFK. PK4 menyatakan:

Sebenarnya keputusan yang diputus oleh peringkat MJFK tapi tak dibincang oleh Jawatankuasa Fatwa Negeri, kalau ditanya pihak mufti maknanya kita minta orang ramai supaya rujuk kepada keputusan MJFK. Sebab kita tak bincang di negeri... aa tu je. Kita bagi irsyad je la. Irsyad hukum... bukan fatwa... itu aje.

Perkara ini diakui oleh semua PK yang ditemubual yang bersetuju bahawa fatwa MJFK yang tidak dibincang di negeri turut menjadi sandaran atau sebagai satu penjelasan hukum. Ia bukanlah pernyataan hukum yang bersifat formal tetapi banyak dirujuk oleh Jabatan Mufti sebagai satu kemudahan dan sebagai panduan umum kepada orang ramai. PK9 menyatakan:

Kita pakai je, isu ni kita banyak merujuk.

Penyelarasan Fatwa

Penyelarasan fatwa sebagaimana dimaklumi, adalah suatu perkara yang sangat didambakan oleh ahli-ahli MJFK mahupun ahli-ahli Jawatankuasa Fatwa di Negeri-Negeri. Terdapat usaha-usaha yang telah dan sedang dijalankan untuk melihat penyelarasan fatwa berlaku di Malaysia. PK yang ditemubual sebenarnya berbeza pandangan tentang isu penyelarasan fatwa di Malaysia, ada sebahagian daripada mereka yang melihat penyelarasan fatwa dalam konteks Malaysia ini tidaklah sukar untuk dilakukan, manakala sebahagian yang lain melihat memang ada kesukaran dalam menyatukan pandangan yang pelbagai dan ada yang melihat hanya isu-isu fatwa tertentu sahaja yang boleh diselaraskan.

Antara PK yang melihat penyelarasan ini tidaklah begitu sukar untuk dilakukan ialah PK1, PK3, PK6, PK7, PK9 dan PK10. PK3 misalnya menyatakan:

Penyelarasan... penyelarasan ana rasa tidaklah sesukar mana, boleh dibuat penyelarasan.

Manakala PK2, PK4, PK8 dan PK11 menyatakan penyelarasan di Malaysia agak sukar dilakukan. Ini diakui oleh PK2 yang menyatakan:

Ia agak sukar ditangani.

Walaupun begitu, PK4, PK5 dan PK8 yang melihat ada kesukaran dalam penyelarasan fatwa tetap optimis ia boleh dilakukan dalam kes-kes atau isu-isu tertentu. PK8 menyebutkan:

namun saya yakin ia masih boleh dilakukan (penyelarasan fatwa) walaupun tidak 100 peratus.

Faktor-Faktor Penyelarasan

Terdapat pelbagai faktor yang boleh membantu ke arah penyelarasan fatwa. Antaranya disebutkan bahawa penyelarasan lebih mudah dilakukan antara MJFK dan negeri-negeri kerana adanya jalinan kerjasama yang baik antara MJFK dan Jabatan Mufti Negeri-Negeri (PK1). Tambahan pula, para mufti atau wakilnya telah hadir dalam MJFK di peringkat kebangsaan, dimana kehadiran mereka sepatutnya membantu ke arah penyelarasan isu-isu fatwa kerana mereka telah berbincang, memberi pandangan dan mencapai persetujuan dalam sesuatu isu yang dibincangkan (PK3, PK6 dan PK7).

Dalam hal ini PK3 menyifatkan mufti atau wakil yang hadir dalam MJFK tersebut samalah keadaannya dengan wakil universiti yang hadir dalam mesyuarat di Kementerian Pengajian Tinggi, di mana mereka hadir untuk berbincang, mencari solusi dan mengambil keputusan bersama untuk dilaksanakan di universiti masing-masing tanpa sebarang masalah.

Soal peranan mufti selaku pengerusi fatwa di negeri masing-masing turut disebut sebagai salah satu faktor yang boleh membantu ke arah penyelarasan fatwa. Mufti selaku orang yang berpengaruh di peringkat negeri boleh memainkan peranan kerana percakapan atau pandangan mereka pada kebiasaannya dihormati dan didengari oleh orang ramai. PK7 menyatakan:

... bila mufti cakap ni... biasanya orang tak pertikailah.

Mufti juga boleh memainkan peranan besar dalam meyakinkan ahli-ahli Jawatankuasa Fatwa Negeri yang dipengeruskannya agar sedaya upaya mencari titik persamaan dan keselarasan dalam fatwa-fatwa mereka. Mereka perlu mempunyai sikap sedia bekerjasama dalam menjayakan penyelarasan ini.

Selain itu, faktor kekerapan mesyuarat atau perbincangan antara MJFK dan Jabatan Mufti Negeri-negeri berhubung sesuatu isu yang berbangkit boleh menyumbang kepada penyelarasan fatwa antara kedua-dua badan berautoriti ini (PK3, PK8 dan PK9). Hal ini diakui oleh PK8 yang melihat kekerapan mesyuarat antara kedua-dua badan fatwa sejak kebelakangan ini membantu mereka berkongsi pandangan, mendengar keputusan-keputusan dan sebagainya.

Kemantapan hujah dan dalil yang digunakan dalam sesuatu fatwa juga turut membantu penyelarasan fatwa antara MJFK dan Negeri-

Negeri. Hujah dan dalil yang kuat akan lebih meyakinkan Negeri-Negeri untuk menerima fatwa MJFK. Ini dijelaskan oleh PK10 yang menyatakan bahawa telah ada persetujuan sebelum ini agar pihak MJFK menyediakan pegawai-pegawai penyelidik yang berwibawa dan sumber dana penyelidikan yang mencukupi untuk membuat penyelidikan sehingga dapat menghasilkan penyelidikan yang benar-benar mantap.

Penyelarasan juga berkait dengan faktor atau sikap manusia itu sendiri. Dalam soal fatwa ini sikap keterbukaan untuk menerima pandangan orang lain yang lebih rasional berasaskan hujah yang boleh diterima akan memastikan penyelarasan fatwa berhasil (PK3), kalau sebaliknya maka penyelarasan yang diimpikan hanya menjadi teori yang tidak mampu untuk diterjemahkan dalam realiti sebenar.

Halangan-Halangan Penyelarasan

Penyelarasan fatwa juga berdepan dengan pelbagai halangan. Halangan yang paling besar menurut PK yang ditemubual ialah berhubung kait dengan bidang kuasa negeri dalam hal ehwal agama (PK2, PK3, PK8, PK9 & PK11). PK3 dan PK11 dalam komentarnya mengenai perkara ini menyebutkan:

... yang paling besar ialah kuasa negeri. kuasa agama tu terletak di negeri dan hak eksklusif Sultan dih, aa... bukan kata hak menteri besar, hak sapa-sapa (siapa-siapa), eksklusif yang mana perlu perkenan Sultan setiap negeri barulah dia itu kan.

Perbezaan dari sudut prinsip antara Jabatan Mufti Negeri-Negeri atau MJFK juga turut menjadi halangan dalam penyelarasan fatwa (PK4). Sebagai contohnya Enakmen Pentadbiran Agama Islam Negeri Perlis 2006 secara umum menyatakan, dalam membuat fatwa Jawatankuasa Fatwa hendaklah bersumberkan al-Quran dan Sunnah Rasulullah SAW. manakala Enakmen di negeri-negeri lain pula menyatakan dalam membuat fatwa Jawatankuasa Fatwa pada lazimnya mengikut qaul muktamad dalam Mazhab Syafie berlandaskan Al-Quran, Hadis, Ijmak Ulama dan Qiyas. Sekiranya Jawatankuasa Fatwa berpendapat bahawa dengan mengikut qaul muktamad Mazhab Syafie suatu keadaan yang berlawanan dengan kepentingan awam akan terhasil, maka pada ketika itu bolehlah mengikut qaul muktamad

dalam mazhab lain atau diputuskan dengan hemat sendiri (Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Perlis) 2006). Perbezaan dalam prinsip yang dipegang ini kadang-kadang boleh membawa kepada perbezaan hukum atau fatwa antara Jabatan-Jabatan Mufti atau MJFK.

Selain itu, halangan dari sudut manusia yang dijadikan Allah SWT berbeza antara satu sama lain sama ada dari sudut fizikal dan juga pemikirannya. Ia boleh membawa kepada perbezaan pendapat yang seterusnya menjadi penghalang kepada penyelarasan fatwa. Perbezaan tersebut boleh berlaku disebabkan oleh faktor latarbelakang pendidikan yang berbeza antara ahli-ahli Jawatankuasa Fatwa seperti ada ahli-ahli Jawatankuasa Fatwa yang berpendidikan dari pelbagai negara di Timur Tengah, dari universiti tempatan dan sebagainya (PK8).

Faktor perbezaan *urf* setempat juga membawa perubahan dalam membuat sesuatu fatwa (PK9) selain dari pengalaman yang berbeza antara ahli-ahli atau pegawai yang menyediakan kertas fatwa (PK10). Perbezaan-perbezaan tersebut menyebabkan ada fatwa yang dilihat bersifat terlalu rigid dan tidak mengambilkira *urf* semasa dan ada pula fatwa yang terlalu longgar tanpa hujah atau dalil yang meyakinkan dari sudut hukum syarak.

Halangan seterusnya ialah dari sudut kemahiran pegawai atau ahli-ahli Jawatankuasa yang terlibat dalam bidang kefatwaan ini, ketiadaan pegawai atau ahli yang bermaklumat yang mempunyai kepakaran serta kebolehan yang menepati kehendak-kehendak dalam bidang fatwa tu sendiri (PK1) menyebabkan penyelidikan fatwa yang dijalankan tidak mencapai satu tahap atau piawai yang boleh memuaskan hati semua pihak (PK10). Ini menyebabkan mereka tidak menerima fatwa tersebut kerana mempunyai hujah atau pandangan lain mengenai isu tersebut (PK2) atau tidak membincangkannya dalam mesyuarat Jawatankuasa Fatwa di peringkat negeri. Ini ditegaskan oleh PK6 yang menyatakan:

Dia sebenarnya kalau hukum tu yang kita bincang peringkat negeri ni misalnya, kalau menepati syarak tidak ada orang yang berani menghalangnya kerana dia hukum daripada Allah, tapi dia hanya difatwa atau tidak je.

Halangan penyelarasan juga berlaku akibat karenah birokrasi dalam MJFK atau Jabatan Mufti di negeri-negeri. PK8 mengakui perkara ini berlaku kerana banyak prosedur yang perlu diikuti sebelum sesuatu fatwa boleh dikeluarkan atau diwartakan. Beliau memberikan satu

contoh, keputusan fatwa MJFK yang sampai ke negeri akan melalui beberapa prosedur sebelum boleh diwartakan. Ia akan dibawa ke dalam mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri yang mungkin mengambil masa beberapa minggu atau bulan mengikut tarikh mesyuarat Jawatankuasa tersebut, seterusnya ia akan di bawa pula ke mesyuarat Majlis Agama Islam Negeri yang mungkin mengambil masa yang agak lama pula untuk persetujuan dan selepas itu barulah diangkat kepada Sultan untuk tujuan pewartaan.

Terdapat juga kes di mana isu yang berlaku di negeri yang telah diputuskan dalam mesyuarat jawatankuasa fatwa di peringkat negeri, tetapi apabila dibuat kajian dan dibincang di peringkat pusat (MJFK) kemudiannya untuk penyelarasan antara negeri didapati ada perbezaan pandangan antara kedua-dua pendapat tersebut (PK10). Ini menimbulkan ketidakselarasan fatwa yang tentunya boleh menimbulkan kekeliruan sepertimana berlaku dalam kes fatwa berkaitan tarian poco-poco di mana Jawatankuasa Fatwa Perak terlebih dahulu membincangkannya di peringkat negeri dalam mesyuarat kali 186 pada 24-26 Januari 2011 telah memutuskan tarian poco-poco diharamkan atas asas bahawa ianya mempunyai kaitan dengan kepercayaan agama dan pemujaan roh (Enakmen Mufti Dan Fatwa (Kedah Darul Aman) 2008, Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Perak) 2004, & Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003).

Manakala MJFK dalam mesyuarat kali ke 94 pada 20-22 April 2011 kemudiannya membahaskan isu tersebut dan telah memutuskan bahawa masyarakat Islam di Malaysia boleh terus mengamalkan tarian poco-poco selagi tidak bertentangan dengan ajaran Islam dan garis panduan Amalan Kebatinan Dalam Persembahan Kesenian Tradisional Masyarakat Melayu 2007, sedangkan Jawatankuasa Fatwa Perak tetap berpegang dengan fatwa asal mereka (PK9) (Minit Mesyuarat MJFK, JAKIM kali ke 94. 2011& Minit Mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri Perak kali ke 186. 2011). Sepatutnya kalau negeri sedar isu tersebut adalah isu nasional maka jalan yang paling baik dan harmoni ialah dengan terus merujuk ke MJFK untuk penyelarasan (PK10).

Halangan penyelarasan yang lain ialah dari sudut kelayakan berfatwa yang tidak begitu diambil berat oleh orang ramai atau masyarakat kebelakangan ini, di mana banyak pihak yang ingin bercakap dan mengeluarkan hukum sedangkan mereka tidak sepatutnya berbuat demikian. PK1 ketika menggambarkan situasi ini menyatakan:

juga menimbulkan keclaruan apabila pandangan-pandangan seolah macam fatwa, semua orang nak mengeluarkan fatwa, surat khabar keluar fatwa, masjid keluar fatwa, ceramah keluar fatwa, aaa.

Sikap tidak mempedulikan kelayakan dalam mengeluarkan sesuatu fatwa ini menyebabkan pihak-pihak yang tidak berpuas hati dengan institusi fatwa berani mengambil peluang untuk menimbulkan polemik dalam isu-isu yang berbeza pendapat, sedangkan pada hakikatnya banyak fatwa yang telah dapat diselaraskan (PK9). Ia merupakan satu cabaran yang besar kepada MJFK khususnya dalam menangani situasi berkenaan (PK5).

Halangan seterusnya ialah institusi fatwa di Malaysia pada masa ini masih belum dibangunkan sepenuhnya. Masih terdapat usaha-usaha pembangunan yang perlu dibuat untuk memastikan institusi fatwa mencapai matlamatnya. Antaranya ialah dengan menubuhkan Pusat Penyelarasan Fatwa (*Markaz Tansiq al-Ifta*) yang merangkumi pentadbiran fatwa, penyelidikan fatwa, penilaian dan penyelarasan fatwa, fatwa dan masyarakat, fatwa dalam hubungan antarabangsa dan seumpamanya (PK1).

Usaha-Usaha Penyelarasan

Sememangnya telah ada usaha-usaha yang dibuat untuk melihat penyelarasan fatwa berlaku di Malaysia. Temubual yang dijalankan akan meninjau sudut pandangan PK yang terlibat secara langsung dalam institusi fatwa mengenai usaha-usaha yang telah mereka lakukan untuk memastikan penyelarasan fatwa berjaya mencapai matlamatnya.

Bagi pihak MJFK sendiri mereka akan bermesyuarat secara berkala bagi memutuskan pandangan hukum atau fatwa terhadap isu-isu yang ditimbulkan. Perbincangan bersama dan keputusan bersama akan diambil dalam mesyuarat tersebut, dan mereka akan memastikan setiap keputusan mesyuarat akan dimaklumkan secara rasmi kepada pihak berkuasa fatwa negeri (PK2).

Selain itu, pihak MJFK juga berusaha untuk menambahbaik sistem pengurusan fatwanya dengan berusaha mematuhi standard

ISO⁴ serta berusaha mendapatkannya. Pihak MJFK juga mengadakan latihan kefatwaan yang bersifat intensif dan kemahiran (PK1) di mana ia dijalankan melalui Institut Latihan Islam Malaysia (ILIM), Bangi. Penelitian terhadap program latihan fatwa di ILIM 2012 yang diurusetiaikan oleh Pusat al-Quran dan Ilmu Teras (PQIT) menunjukkan kursus pengembangan fatwa hanya dijalankan sekali setahun selama 3 hari, walaubagaimanapun ia disokong dengan kursus-kursus pengukuhan lain seperti Kursus Metodologi Pengajian Islam, Kursus Perbandingan Agama dan Sijil Tinggi Tafaqquh Fiddin yang menjurus kepada pengukuhan ilmu teras dan semasa kepada pegawai-pegawai kumpulan Pengurusan dan Profesional di JAKIM, Jabatan Agama Islam Negeri dan Jabatan Mufti Negeri (Program Latihan Institut Latihan Islam Malaysia. 2012).

Selain itu, pihak JAKIM selaku urusetia MJFK juga menganjurkan kursus Pengurusan Dakwah Dan Fatwa di Mesir kepada pegawai-pegawai agama dari JAKIM, Jabatan Agama Islam Negeri-Negeri dan Jabatan-Jabatan Mufti untuk memberi pendedahan, bertukar pengalaman dan mengambil manfaat mengenai pengurusan dakwah dan fatwa di Mesir secara amnya dan di Universiti al-Azhar secara khususnya (Ismail bin Yahya. 2007).

Antara usaha lain yang dibuat MJFK ialah mengadakan dialog fatwa terhadap isu-isu tertentu yang menjadi polemik atau berbeza pandangan di kalangan ahli-ahli. Pendekatan sebegini kadang-kadang boleh menyelesaikan perbezaan tersebut atau boleh membawa kepada pendekatan lain yang lebih sesuai. Pihak MJFK dengan kerjasama Jabatan Mufti Negeri juga turut turun padang memberi penjelasan kepada masyarakat di negeri-negeri melalui program pendidikan fatwa

---

⁴ Standard ISO berkaitan kualiti dalam perkhidmatan awam dikenali sebagai MS ISO 9000. Ia bertujuan untuk memantapkan lagi sistem pengurusan kualiti yang sedia ada di agensi-agensi Kerajaan. Ia merupakan satu standard bertulis yang menetapkan dan menyenaraikan elemen-elemen asas yang perlu ada dalam sistem kualiti sesebuah organisasi bagi memastikan perkhidmatan yang diberikan dapat memenuhi kehendak pelanggan. Standard sistem kualiti MS ISO 9000 menghendaki organisasi mengenalpasti kehendak pelanggan mereka, merancang dan mengawal proses yang perlu dilaksanakan bagi memenuhi kehendak tersebut, menyediakan latihan yang sesuai dan secukupnya bagi personel yang terlibat dalam sistem kualiti dan menjalankan pengauditan bagi memastikan keberkesanan proses-proses dalam sistem kualiti mencapai matlamatnya. (Pekeliling Kemajuan Perkhidmatan Awam Bil 2/1996, Garis Panduan Bagi Melaksanakan MS ISO 9000 Dalam Perkhidmatan Awam. Hlm. 1

yang fokus mengenai isu-isu fatwa semasa sepertimana yang pernah di buat di Johor dan Sarawak (PK1).

Sementara bagi pihak Jabatan Mufti Negeri pula mereka melihat JAKIM yang perlu berperanan besar dalam soal penyelarasan fatwa ini kerana mereka merupakan agensi pusat. PK10 menyatakan:

Usaha yang perlu dilaku untuk penyelarasan, ini banyak bergantung kepada JAKIM lah.

Jabatan Mufti Negeri pula akan memberikan kerjasama sepenuhnya kepada setiap program yang dianjurkan oleh JAKIM (PK5). Perbincangan dari semasa ke semasa (PK6) sama ada melalui MJFK atau saluran-saluran lain seperti Persidangan Mufti-Mufti (PK8), Mesyuarat Pengurusan Fatwa antara pegawai-pegawai kanan Jabatan Mufti Negeri-Negeri yang diurusetikan oleh JAKIM juga boleh membantu ke arah penyelarasan fatwa di Malaysia (PK7).

Pihak negeri juga menyatakan dana yang diperolehi oleh JAKIM daripada Perdana Menteri untuk tujuan penyelidikan boleh dimanfaatkan untuk menyediakan kertas kajian yang baik dan mantap yang boleh diterima oleh semua pihak (PK8). Untuk itu, kaedah berkerjasama dengan institusi penyelidikan seperti Institusi Pengajian Tinggi Tempatan dirasakan cara terbaik untuk mendapatkan hasil kajian yang benar-benar berkualiti atau pandangan hukum yang sah menurut penilaian syarak (PK9).

Penyelarasan fatwa antara negeri-negeri juga berlaku, di mana antara Jabatan Mufti dengan Jabatan Mufti yang lain saling berhubung sekiranya ada isu-isu fatwa yang sama supaya tidak timbul perbezaan (PK7) dan secara umumnya sesebuah negeri akan menerima sahaja sesuatu isu atau perkara yang telah dikaji dan difatwakan oleh negeri lain atau MJFK (kecuali dalam kes-kes tertentu) (PK9).

Cadangan Penyelarasan

Temubual yang dijalankan juga turut meminta PK yang terlibat untuk mengemukakan cadangan-cadangan yang dirasakan sesuai dan patut dibuat oleh MJFK atau Jabatan Mufti Negeri-Negeri bagi memastikan penyelarasan fatwa di Malaysia dapat direalisasikan semaksima mungkin.

Antara cadangan PK yang ditemubual dalam soal penyelarasan fatwa ialah berusaha mempertingkatkan lagi pentadbiran fatwa di

Malaysia dengan mengangkat martabat institusi fatwa ke tempat yang sepatutnya supaya lebih dihormati dengan menubuhkan satu jabatan khusus yang berasingan dari sudut kuasanya di bawah Jabatan Perdana Menteri atau Perdana Menteri sendiri seperti menubuhkan Pusat Penyelarasan Fatwa yang merangkumi pentadbiran fatwa, penyelidikan fatwa, penilaian dan penyelarasan fatwa, fatwa dan masyarakat, fatwa dalam hubungan antarabangsa dan seumpamanya (PK1).

Sebagai langkah jangka pendeknya, adalah dicadangkan supaya penyelarasan dari sudut kedudukan pangkat diberikan kepada para Mufti dan Ketua Bahagian Pengurusan Fatwa di JAKIM sekarang ini seperti mana ketua-ketua Bahagian Penyelidikan, Dakwah dan lain-lain yang bertaraf sekurang-kurangnya JUSA C (PK1). Pegawai-pegawai fatwa di Jabatan Mufti (mahupun di JAKIM) sedia ada juga sepatutnya ditambah untuk memudahkan kerja-kerja penyelidikan dan penyelarasan fatwa. PK4 misalnya ketika membicarakan soal ini menyatakan:

Kalau dia (JPA) buka perjawatan ni makna banyak benda boleh... mantapla, pegawai nak buat penyelidikan apa semua.

Penyelarasan juga lebih berkesan jika karenah birokrasi (*red tape*) dalam pengurusan badan fatwa dapat dikurangkan. PK8 semasa di temubual telah mengemukakan contoh karenah birokrasi di mana keputusan fatwa MJFK yang sampai ke negeri akan melalui beberapa prosedur sebelum boleh diwartakan. Ia akan dibawa ke dalam mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri yang mungkin mengambil masa beberapa minggu atau bulan mengikut tarikh mesyuarat Jawatankuasa tersebut, seterusnya ia akan dibawa pula ke mesyuarat Majlis Agama Islam Negeri yang mungkin mengambil masa yang agak lama pula untuk persetujuan dan selepas itu barulah diangkat kepada Sultan untuk tujuan pewartaan. Tapisan dan masa yang banyak diperlukan untuk menyiapkan sesuatu fatwa akan mengurangkan peluang penyelarasan dicapai.

Oleh itu, pada pandangan penulis, sekiranya prosedur ini boleh dipendekkan di mana keputusan MJFK yang berkaitan boleh terus dibincang dan diperakui dalam mesyuarat khas untuk pewartaan maka penyelarasan isu-isu fatwa yang memerlukan pewartaan akan dapat dipercepatkan. Begitulah juga dengan fatwa-fatwa MJFK yang tidak memerlukan pewartaan pada pandangan negeri boleh terus diperaku

oleh mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri kesemuanya selepas dibentang dan dibincang di peringkat Jawatankuasa Fatwa Negeri kerana ia sebenarnya telah dibincang secara profesional di peringkat kebangsaan melibatkan kertas kajian, taklimat oleh pakar-pakar berkaitan, perbincangan antara mufti negeri-negeri dan sebagainya untuk menghasilkan keputusan fatwa yang benar-benar mantap dan menepati kehendak syarak.

Selain itu, terdapat PK yang di temubual menyatakan bahawa antara perkara yang perlu difahami oleh ahli-ahli MJFK dan Jabatan Mufti Negeri-Negeri ialah mereka pada hakikatnya hidup bersama di bawah satu negara, berkongsi akidah dan kepercayaan yang sama. Maka selayaknya dan sepatutnya mereka prihatin serta melihat isu-isu yang mempunyai kepentingan nasional secara bersama (PK2). Perkara ini juga yang ditekankan oleh PK4 yang menegaskan bahawa untuk mencapai penyelarasan maka:

pertama sekali mufti tu sendiri mempunyai kefahaman yang sama, aliran yang sama, kemudian pula jawatankuasa negeri tu juga mempunyai aliran yang sama.

Untuk mencapai kefahaman yang sama dan aliran yang sama sememangnya sesuatu yang sukar seperti yang dinyatakan sebelum ini kerana latar belakang pendidikan dan pengalaman yang pelbagai. Walaubagaimanapun, perkara ini boleh diselaraskan sekiranya ahli-ahli MJFK dan Jawatankuasa Fatwa Negeri-Negeri bersikap lebih terbuka dalam mengambil pendekatan hukum terutamanya yang melibatkan isu-isu semasa. Mereka perlu bersedia untuk berbincang dan mengambil pendekatan terbuka untuk mencari penyelarasan demi mengelakkan kecelaruan dalam masyarakat.

Oleh itu, sikap taksub kepada satu-satu pegangan tanpa mengambil kira hujah atau pandangan orang lain serta realiti semasa yang berubah haruslah dikikis dari kalangan ahli-ahli Jawatankuasa Fatwa (PK3 & PK8). Dr. Yusof al-Qaradawi (1996) sentiasa menekankan perkara ini dalam fatwanya di mana beliau menegaskan bahawa antara formula fatwa pada zaman moden ini hendaklah berasaskan kepada realiti semasa yang berlaku dalam masyarakat, selain itu hendaklah berlepas diri dari sikap taksub dan *taklid* buta kepada mazhab atau ulama-ulama tertentu tanpa meneliti terlebih dahulu hujah atau dalil yang digunakannya.

Kefahaman yang sama juga boleh dibentuk melalui latihan secara bersama dalam hal-hal kefatwaan. Walaupun telah ada latihan bersama tetapi ia hendaklah diperbanyakkan lagi melibatkan pelbagai kategori pegawai dan ahli-ahli Jawatankuasa Fatwa. Penyelarasan juga lebih mudah dilakukan kerana setiap ahli atau pegawai fatwa mempunyai pengetahuan, pemahaman, kemahiran dan hala tuju yang sama (PK8). Malahan boleh dicadangkan penempatan secara sementara (*attachment*) pegawai-pegawai dari Jabatan Mufti Negeri-Negeri di Bahagian Pengurusan Fatwa, JAKIM yang mengurusatiakan MJFK atau pegawai-pegawai JAKIM yang terlibat dengan pengurusan fatwa ditempatkan pula di Jabatan Mufti Negeri-Negeri untuk mengetahui secara mendalam selok belok pengurusan fatwa di Negeri pula (PK9).

Kefahaman tentang kepentingan penyelarasan fatwa juga perlu didedahkan kepada masyarakat awam. Fatwa-fatwa yang telah dikeluarkan perlu diperjelaskan kepada masyarakat supaya tidak timbul salah faham terhadap fatwa-fatwa tersebut. pendekatan melalui pendidikan fatwa boleh diadakan secara berkala. Mufti-mufti atau ahli-ahli Jawatankuasa Fatwa boleh turun padang mendekati masyarakat, menerangkan tentang kepentingan fatwa, syarat-syarat fatwa atau fatwa-fatwa yang telah dilaksanakan di negeri masing-masing. Syarat-syarat dalam berfatwa perlu diberi penekanan kepada masyarakat supaya faham bahawa bukan semua orang boleh berfatwa sewenang-wenangnya tanpa memenuhi syarat tertentu yang ditetapkan, malahan dalam konteks negara kita hanya pihak yang berautoriti sahaja dibenarkan mengeluarkan fatwa.

Perkara ini perlu difahami sebaiknya oleh masyarakat supaya mereka dapat membezakan antara fatwa yang diiktiraf dengan selainnya seperti pandangan dalam akhbar, pandangan penceramah di surau atau masjid dan sebagainya (PK1). Selain itu, pendidikan fatwa juga boleh dibuat melalui laman web Jabatan Mufti masing-masing atau hebahan melalui buku, pamflet dan poster yang diletakkan di masjid-masjid seluruh negeri (PK8).

Antara masalah atau halangan yang dibangkitkan juga ialah kekurangan kemahiran di kalangan pegawai atau ahli-ahli Jawatankuasa yang terlibat dengan bidang kefatwaan dalam melakukan penyelidikan, mengemukakan hujah dan dalil yang meyakinkan (PK6 & PK7) yang membolehkan negeri-negeri menerima dan membentangkan terus dalam mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri (PK10) bagi tujuan penyelarasan. Sehubungan itu, keperluan kepada tenaga pakar yang

berkemahiran tinggi dalam bidang penyelidikan fatwa perlu dilahirkan melalui lantikan tenaga pakar terutamanya di JAKIM atau di Jabatan Mufti Negeri-Negeri (PK6) supaya boleh mengetuai kajian fatwa yang lebih sistematik dan komprehensif. Selain itu, kerjasama secara strategik antara JAKIM atau Jabatan Mufti Negeri-Negeri dari segi maklumat dan kepakaran perlu dipertingkatkan (PK2), di samping kerjasama dengan institusi-institusi lain juga boleh dibuat bagi menyediakan kertas-kertas kerja atau penyelidikan fatwa yang berkualiti (PK10).

Kemahiran yang dimiliki perlu disokong oleh kemudahan penyelidikan yang baik, dana yang mencukupi dan mempunyai jaringan hubungan yang kuat dengan jabatan atau institusi penyelidikan lain. Sekiranya semua ini saling lengkap melengkapi di peringkat pusat terutamanya maka negeri-negeri akan lebih yakin untuk menerima kertas kerja dan fatwa yang diputuskan sebagai asas dan rujukan mereka. PK10 dalam soal ini memberi contoh:

isu kalau yang berkaitan dengan farmasutikal hari ni banyak sangat tempat ujikaji/makmal, jadi ahli mesyuaratpun minta supaya makmal kita kat Nilai tu dicepat siapnya, maknanya supaya mencapai tahap ISO ke apa, biar diterima di peringkat antarabangsa, jadi kalau kita hantar kat situ dan keputusan boleh dikeluarkan, itu yang standardnya, tidak ada orang pertikai.

Pemilihan isu-isu yang perlu diselaraskan juga hendaklah dibuat secara teliti kerana bukan semua isu patut atau boleh diselaraskan. Pegawai fatwa yang berkemahiran perlu memastikan isu-isu yang dipilih untuk diselaraskan bersifat semasa (PK3) dan betul-betul bersifat nasional (PK11), bukannya sekadar isu-isu tempatan yang berlaku di satu-satu kawasan atau tempat sahaja.

Akhirnya, harapan untuk penyelarasan fatwa disandarkan kepada Majlis Raja-Raja Melayu yang sememangnya mempunyai kuasa untuk menitahkan negeri-negeri mewartakan sesuatu fatwa yang dilihat mempunyai kepentingan nasional sepertimana yang berlaku kepada fatwa penentuan hari raya di Malaysia, di mana kesemua Sultan telah bersetuju bahawa hari raya ditetapkan berdasarkan *matla*^c dan negeri-negeri hanya *endorse* (memberi perakuan) sahaja keputusan daripada Majlis Raja-Raja tersebut (PK11). Walaubagaimanapun, ia hanya melibatkan sebahagian kecil kes atau isu yang tertentu sahaja. Manakala isu-isu lain yang memerlukan penyelarasan masih bergantung kepada

persefahaman antara ahli-ahli MJFK dan Jawatankuasa Fatwa Negeri-Negeri.

DAPATAN KAJIAN

Hasil analisis secara keseluruhannya menunjukkan para responden mengakui bahawa sebahagian besar fatwa-fatwa MJFK telah diterima baik oleh negeri-negeri sama ada ia diterima dan diwartakan atau hanya diputuskan dalam mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri sahaja. Begitu juga dengan fatwa-fatwa MJFK yang tidak dibincang dalam mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri telah diterima secara asasnya kerana mereka telah menjadikan fatwa-fatwa MJFK tersebut sebagai rujukan dan panduan dalam menjawab persoalan-persoalan yang dikemukakan oleh masyarakat. Penerimaan fatwa berlaku apabila sesuatu isu yang dibincang MJFK berlaku juga di negeri-negeri, ada permintaan secara rasmi daripada masyarakat setempat dan negeri berpuashati dengan hujah atau dalil yang digunakan MJFK dalam sesuatu isu fatwa.

Walaupun bagaimanapun, masih ada sebahagian kecil fatwa-fatwa yang dibincang MJFK tidak diterima atau ditolak atau ditangguh oleh negeri-negeri, namun negeri-negeri beranggapan ia bukanlah menjadi masalah besar sekiranya ia masih dalam lingkungan yang dibenarkan oleh syarak, lagipun autoriti yang ada pada negeri membenarkan mereka bertindak demikian. Apa yang penting ialah persefahaman, sikap saling menghormati dan cuba menjauhi polemik yang akan mengeruhkan lagi keadaan. Isu-isu yang menjadi polemik atau perbezaan pandangan pada kebiasaannya melibatkan isu-isu semasa yang memerlukan *ijtihad* daripada ahli-ahli Jawatankuasa Fatwa yang melibatkan proses *istinbat* dan *tarjih*.

Selain itu, perbezaan pandangan juga terjadi kerana fatwa MJFK yang tidak menepati kriteria yang sememangnya telah sedia ada di negeri-negeri. Apa yang menarik ialah pandangan yang mengakui bahawa penolakan fatwa MJFK atau dalam erti kata sebenarnya tidak dibincang dalam mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri-Negeri kerana perbezaan corak pengurusan di mana MJFK lebih aktif dalam melakukan mesyuarat fatwa, sedangkan pihak Jabatan Mufti Negeri hanya beberapa kali dalam setahun yang menyebabkan banyak isu-isu yang dibincang dalam MJFK tertangguh dan tidak dapat dibincang semuanya oleh pihak negeri.

Pada pandangan penulis hal ini boleh diatasi dengan cara memperaku keputusan MJFK secara sekaligus dalam mesyuarat-mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri. Adapun beberapa isu yang memerlukan perbincangan lanjut maka bolehlah dimasukkan dalam agenda mesyuarat untuk dibincangkan.

Soal penyelarasan fatwa merupakan suatu yang sukar dilakukan menurut pandangan penulis kerana halangan sistem perundangan negara yang telah menetapkan sedemikian, selain faktor sikap manusia itu sendiri yang berbeza antara satu sama lain kerana latarbelakang pendidikan, pengalaman dan suasana setempat yang berlainan. Tambahan pula halangan birokrasi yang perlu diikuti dalam membuat fatwa menyebabkan ia lambat diproses yang membantut usaha penyelarasan. Sikap sesetengah negeri yang mendahului MJFK dalam membuat keputusan berhubung sesuatu isu yang bersifat nasional amat dikesalkan kerana ia dikhuatiri akan menimbulkan perbezaan pandangan, sedangkan perkara yang sepatutnya dilakukan ialah merujuk terlebih dahulu isu tersebut kepada MJFK untuk tujuan penyelarasan.

Walaupun bagaimanapun, penyelarasan bukanlah sesuatu yang mustahil untuk dilakukan dengan sokongan dan hubungan baik yang terjalin antara MJFK dan negeri-negeri. Kesedaran dan kefahaman tentang pentingnya penyelarasan fatwa khususnya dalam isu-isu yang melibatkan kepentingan bersama seharusnya menjadi keutamaan kepada para Mufti dan ahli-ahli Jawatankuasa Fatwa sebelum memutuskan sesuatu fatwa di negeri masing-masing. Para Mufti mempunyai peranan besar untuk meyakinkan ahli-ahlinya untuk bekerjasama bagi menjayakan penyelarasan fatwa. Oleh itu, adab-adab atau akhlak yang baik semasa *berikhtilaf* seperti mengamalkan sikap keterbukaan dan tolak ansur, menjauhi sikap taksuf yang melulu, berbincang secara hikmah dan berdasarkan fakta ilmiah perlu diutamakan berbanding sikap membangga diri, taksuf yang melampau dan menuduh serta menunding jari kepada orang lain tanpa asas yang jelas.

Pihak MJFK juga perlu lebih kemas dan mantap dalam penyelidikan berkaitan fatwa kerana ia memberi lebih keyakinan kepada negeri-negeri untuk menerimanya tanpa banyak soal, di mana ia akan membantu ke arah penyelarasan fatwa. Untuk itu, pihak MJFK disaran untuk memberi lebih pendedahan kepada pegawai-pegawainya sama ada dalam bentuk latihan kefatwaan, penempatan di badan-badan fatwa dalam atau luar negeri, dialog fatwa dan sebagainya. Selain itu,

kemudahan dan dana penyelidikan yang mencukupi serta hubungan baik antara penyelidik akan membantu dalam penghasilan kajian yang benar-benar berkualiti.

Sebagai langkah jangka panjangnya, penubuhan sebuah Pusat Penyelarasan Fatwa perlu diusahakan untuk menjadikan institusi fatwa di Malaysia lebih selaras dan mampu menangani masalah umat Islam secara lebih efektif. Ia boleh dijadikan pusat setempat yang merangkumi pentadbiran fatwa, penyelidikan fatwa, penilaian fatwa, penyelarasan fatwa, fatwa dalam hubungan masyarakat tempatan dan antarabangsa dan seumpamanya.

Beberapa cadangan penyelarasan lain yang turut dicadangkan oleh PK seperti penyelarasan dari segi kedudukan pangkat Mufti dan Ketua Bahagian Pengurusan Fatwa di JAKIM, perlantikan tenaga pakar untuk mengetuai kajian fatwa dan pendidikan fatwa kepada masyarakat perlu juga diberi perhatian sewajarnya supaya hasrat untuk menyelaraskan fatwa di Malaysia boleh dijayakan dengan semaksima yang mungkin.

PENUTUP

Melalui temubual yang dijalankan, penulis mendapati sememangnya telah ada ciri-ciri penerimaan fatwa MJFK oleh Jabatan Mufti Negeri-Negeri melalui perakuan peserta-peserta kajian yang secara asasnya menyatakan bahawa fatwa-fatwa MJFK adalah menjadi rujukan dan panduan dalam menjawab persoalan-persoalan yang dikemukakan oleh masyarakat. Namun masih terdapat juga sesetengah isu fatwa MJFK yang ditolak oleh Jabatan Mufti Negeri disebabkan perbezaan ijtihad ahli-ahli, masalah pentadbiran fatwa di negeri-negeri dan yang utamanya kuasa yang ada pada negeri untuk menerima atau menolak fatwa MJFK mengikut keperluannya.

Sehubungan itu, usaha-usaha telah dibuat untuk mengatasi masalah ini sama ada di pihak JAKIM selaku urusetia kepada MJFK dan di pihak Jabatan Mufti selaku urusetia kepada Jawatankuasa Fatwa Negeri-Negeri seperti menambahbaik sistem pengurusan fatwa, memperbanyakkan mesyuarat penyelarasan, meningkatkan pengetahuan dan kemahiran pegawai-pegawai fatwa serta meluaskan kefahaman fatwa kepada ahli-ahli muzakarah dan masyarakat. Adalah diharapkan dengan usaha yang telah dijalankan ini beserta beberapa cadangan lain yang bersifat jangka pendek dan panjang akan memperkukuh dan memantapkan lagi institusi fatwa di negara ini ke arah melahirkan satu negara satu fatwa.

BIBLIOGRAFI

- Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Perlis) 2006, Bahagian III, Seksyen 54 (1).
- Enakmen Mufti Dan Fatwa (Kedah Darul Aman) 2008, Bahagian III, Seksyen 26 (1), (2) dan (3).
- Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Perak) 2004, Bahagian III, Seksyen 43 (1), (2) dan (3).
- Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Negeri Selangor) 2003, Bahagian III, Seksyen 54 (1), (2) dan (3).
- Idris Awang. 2011. *Kaedah Penyelidikan Suatu Sorotan*, Petaling Jaya: Intel Multimedia and Publication.
- Ismail bin Yahya. 2007. Laporan Kursus Pengurusan Fatwa Di Dar Al-Ifta', Mesir. Dewan Shura, JAKIM. Putrajaya.
- Jawatankuasa Fatwa Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Ugama Islam Malaysia. Jabatan Kemajuan Islam Malaysia. Dalam: <http://www.e-fatwa.gov.my/jawatankuasa-fatwa-majlis-kebangsaan-bagi-hal-ehwal-ugama-islam-malaysia> (Akses 16 Ogos 2011).
- Minit Mesyuarat MJFK, JAKIM kali ke 66. 2004. 25 November. Dewan Syura, JAKIM, Putrajaya.
- Minit Mesyuarat Jawatankuasa Syariah Negeri Perlis Bil.2/ 2005. 14 Februari. Dewan Syura 1. Jabatan Hal Ehwal Ugama Islam Perlis.
- Minit Mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri Selangor Bil 2. 2011. 12 April. Bilik Mesyuarat Dato' Haji Yusuf, Jabatan Mufti Selangor.
- Minit Mesyuarat MJFK, JAKIM kali ke 79. 2007. 6-8 September. Sheraton Labuan, Labuan, Sabah.
- Minit Mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Pulau Pinang Bil.4/2006. 30 November. Hotel Seri Malaysia, Pulau Pinang.
- Minit Mesyuarat Jawatankuasa Fatwa Negeri Perak kali ke 186. 2011. 24-26 Januari. Best Western Marina Island Resort, Lumut, Perak.

- Minit Mesyuarat MJFK, JAKIM kali ke 94. 2011. 20-22 April. Pan Pacific, KLIA, Sepang.
- Othman Lebar. 2007. *Penyelidikan Kualitatif Pengenalan Kepada Teori Dan Metod*. Cet. Ke 2. Tanjung Malim, Perak: Universiti Pendidikan Sultan Idris.
- Pekeliling Kemajuan Perkhidmatan Awam Bil 2/1996, Garis Panduan Bagi Melaksanakan MS ISO 9000 Dalam Perkhidmatan Awam.
- Program Latihan Institut Latihan Islam Malaysia. 2012. Bandar Baru Bangi, Selangor: ILIM.
- Al-Qaradawi, Yusoff al-Qaradawi. 1996. *Fatwa: Antara Ketelitian Dan Kecerobohan*. (Terj. Ahmad Nuryadi Asmawi). Selangor: Thinkers Library Sdn. Bhd.
- Wan Mohamad bin Sheikh Abdul Aziz. 2011. Pelan Penyelarasan Perundangan Islam Di Malaysia. Peranan Cabaran JAKIM. Dalam: http://www.islam.gov.my/sites/default/files/bahagian/bpict/pelan_penyelarasan_undang2_ikim_6_april_2011.pdf (Akses 17 Oktober 2012).